

**BUYUK IPAK YO‘LINING MARKAZIY OSIYO SHAHARLARIDAGI
TARAQQIYOT YO‘LI**

Ashirova Noila Xasan qizi
Chirchiq davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixan asrlar davomida shakllanib borgan Buyuk ipak yo‘li, uning kelib chiqish tarixi, joylashuv o‘rni hamda bu yo‘lning savdodagi ahamiyat haqida so‘z boradi. Buyuk ipak yo‘li atrofidagi shaharlar va davlatlarning rivoji uchun qanchalik ahamiyatli bo‘lgani haqida fikr yuritiladi. Hamda Bu yo‘l haqidagi turli olimlarning turlicha fikrlari olib borgan izlanishlari haqida ham ma‘lumotlar bor.

Kalit so‘zlar: Buyuk ipak yo‘li, O‘rta Yer dengizi A. R. Muhammadjonov, N. To‘xliyev, Chanan, Venetsiya, sug‘d savdogarlari, Chjan Syan, "Ipak yo‘li - muloqot yo‘li".

Kirish:

Buyuk ipak yo‘li insoniyat tarixida birinchi marta Sharq va G‘arb dunyosini bir-biriga bog‘ladi. Bu yo‘l xalqaro, davlatlararo savdo-sotiq yo‘li edi.

Buyuk ipak yo‘li o‘tgan yo‘nalishda mavjud davlatlarda turlicha qonun-qoidalar hukmron boigan. Ta’kidlash joizki, xalqaro savdo-sotiqning tashabbuskori ham xalq edi.

Asosiy qism:

O‘zbek olimlari Buyuk ipak yo‘li haqida yozar ekanlar, ilk bor savdo karvonlari Sharqdan G‘arbga qarab qachon yo‘lga chiqqanligi, yo‘lning tarmoq va yo‘nalishlari, masofasi haqida fikr yuritadilar. Arxeolog olim A.R.Muhammadjonov Buyuk ipak yo‘li Uzoq Sharqdan O‘rta Osiyo va Eron orqali O‘rta yer dengizigacha cho‘zilganligini, bu yo‘l Xitoyning qadimiy poytaxti Chanan (Shanan) shahridan Italiyaning Venetsiyasigacha borib yetgan masofadagi yo‘l ekanligini, ilk bor savdo karvonlari mil.avv. II asrning ikkinchi yarmida Xitoydan G‘arbga qarab yo‘lga chiqqanligini ta’kidlaydi. Iqtisodchi olim N.To‘xliyev karvon ilk bor yo‘lga chiqqan vaqtga aniqlik kiritib, savdo-sotiq mil.avv. 126-yilda boshlanganligini qayd qiladi.

Buyuk ipak yo‘li bo‘ylab quruqlik orqali yuruvchi savdogarlar qaysi yo‘ldan foydalanmasin, O‘rta Osiyo, hozirgi O‘zbekiston shaharlari hududidan o‘tgan. Barcha yo‘llar tutashgan nuqtada biz yashab turgan mintaqa joylashgan edi. Mo‘g‘ulistondan o‘tgan yo‘l esa Marv va Amul orqali Urganchdan o‘tgan. Xorazmdan quyi Volgaga boradigan yo‘l esa Xorazmshohlar yo‘li deb atalgan. Xullas, O‘rta Osiyo Janub va Shimol, Yaqin va O‘rta Sharqqa o‘tadigan yo‘llar tutashgan joyda bo‘lgan. O‘rta Osiyo orqali Xitoydan g‘arbga o‘tadigan savdo karvon yo‘llari doimo sug‘diylar nazorati ostida edi. Sug‘dlik savdogarlar o‘zlarining bu yo‘ldagi hukmronliklarini saqlab qolish

uchun Sharqiy Turkistonda, Yettisuvda, Oltoydan to Yenisey sohillariga qadar bo‘lgan hududlarda, Shimoliy Xitoyning Shamsiy viloyatida, Dunxuan shahrida III–IV asrlarda ming xo‘jalikdan iborat sug‘d qishloqlari qad ko‘targan. Sug‘dlar IV–V asrlarda tarkib topgan va Turfondan Shimoliy Mo‘g‘ulistoniga tomon ketgan uyg‘ur yo‘li, VIII asrda qaror topgan va Sharqiy Turkistondan Jung‘oriya orqali Xaqasiyaga borib yetgan qirg‘iz yo‘lidan ham foydalanganlar. Bu yo‘llar ichida Dunhuandan shimoli-g‘arbga ketgan ipak yo‘li alohida ahamiyatga ega edi. Bu yo‘lning ahamiyati Xitoy hukumatiga Xan sulolasining hukmdori U-di tomonidan Sharqiy Turkiston xunlariga qarshi ittifoq izlab Qang‘uyga yuborilgan Xitoy elchisi va sayyohi, saroy zobiti Chjan Syan orqali ma‘lum bo‘lgan. Bungacha Xitoy G‘arbiy meridianal yo‘lidan foydalanilgan. Bu yo‘l orqali Xo‘tan nefriti Xitoyning markaziy viloyatlariga miloddan avvalgi II mingyillikdan kela boshlagan edi. Nefrit savdosida yuechji qabila ittifoqi asosiy vositachi bo‘lgan. Xan sulolasi davrida ana shu nefrit savdo yo‘li orqali Sharqiy Turkistonga ko‘plab ipak matolari borardi. Xitoy bu yo‘lni iqtisodiy zaruriyat tufayli qo‘lga kiritishga harakat qildi. Biroq miloddan avvalgi 165-yilda bu yo‘l xunlar qo‘liga o‘tdi. Ular bu yo‘l uchun kurashib yuechjilarni Xotan, Turfon, Qashg‘ar vohasidan g‘arbga siqib chiqardilar. Xunllar, hatto Shimoliy Xitoy yerlariga ham da‘vogarlik qildilar. Natijada Xitoy o‘sha davrning qudratli davlatlaridan biri bo‘lgan Qang‘uyga yaqinlashishga majbur bo‘ldi. Shu boisdan ham Xitoy hukmdori U-di Chjan Syanni miloddan avvalgi II asrda Qang‘uyga yuborgan. Ammo yo‘lda xunlar qo‘lida 10 yil asirlikda bo‘lib, Qang‘uyga yetib borgan bo‘lsa-da, o‘z maqsadiga yeta olmagan. Ipaklar Xitoydan arzon narxlarda O‘rta Osiyoga sug‘d savdogarlari orqali olib kelingan. Xususan samarqandlik sug‘dlar xalqaro savdoda ustasi farang bo‘lganlar. Qadim zamonlarda savdogarlar xalq orasida eng nufuzli, obro‘li, mo‘tabar insonlar edilar. Chunki ular faqat mol olib, mol sotuvchi va undan foyda oluvchi jamiyatni boy qatlamigina emas edilar, balki uzoq safarlarga katta savdo karvonlari bilan boruvchi savdogar elchilar, ziyo va madaniyat, yangiliklar tarqatuvchilar, u yoki bu hududdan yangi joylarga ilg‘or xo‘jalik ixtirolarini olib boruvchi nufuzli kishilar ham bo‘lganlar. Ayni vaqtda o‘zga mamlakatlarning urf-odatlarini, kuchi va qudrati, hududiy joylashishi, tabiyati va davlatni boshqarish tizimini chuqur bilishda o‘ta hushyor davlat ayg‘oqchilari ham bo‘lganlar. Yozma manbalardagi ma‘lumotlarga qaraganda III–VII asrlarda O‘rta Osiyo va O‘rta Sharq orqali o‘tgan «Ipak yo‘li»ning nazorati sug‘dlarning qo‘lida bo‘lgan bo‘lsa, VIII asr o‘rtalariga kelib, «Ipak yo‘li»ning g‘arbiy qismi arablar nazoratiga o‘tadi. Hozirda «Buyuk ipak yo‘li» an‘analarini tiklash uchun keng harakat boshlangan. 1987-yili YUNESKO madaniy taraqqiyot bo‘yicha BMTning umumjahon dekadasi doirasida «Ipak yo‘li— muloqot yo‘li» xalqaro dasturi qabul qilindi. Dastur O‘rta Osiyo xalqlari boy madaniy tarixlarini keng qamrovda tadqiq etishni nazarda tutadi. Lekin uning asosiy maqsadi — Sharq bilan G‘arb o‘rtasida yanada mustahkamroq madaniy va iqtisodiy aloqalar o‘rnatish,

ushbu buyuk qit'alarda yashovchi ko'p sonli xalqlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yaxshilashdan iborat. 30 dan ortiq xalqaro ilmiy konferensiya va seminarlar o'tkazildi. Ana shunday anjuman 1990-yil oktabrida Samarqandda, 1996-yil fevralida Buxoroda o'tkazildi. «Buyuk ipak yo'li» bo'ylab birgalikda xalqaro ekspeditsiyalar uyushtirildi, kinofilmalar yaratildi, kitoblar, risolalar va maqolalar chop etildi, ba'zi arxeologik va me'moriy yodgorliklar ta'mirlandi. Hindiston, Xitoy, O'zbekiston, Shrilanka, Yaponiyada «Buyuk ipak yo'li»ni o'rganish bo'yicha maxsus ilmiy institutlar ochildi. Ulardan biri Samarqand shahridagi Markaziy Osiyo tadqiqotlari xalqaro institutidir.

Xulosa:

O'zbekistonda «Buyuk ipak yo'li»ni tiklashga katta e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Buyuk ipak yo'li»ni qayta tiklashda O'zbekistonning ishtirokini avj oldirish va respublikada xalqaro sayyohlikni rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlar to'g'risidagi farmoni e'lon qilindi. Shu asosda «O'zbekturizm» milliy kompaniyasi «Ipak yo'li» o'tgan tarixiy manzillar bo'ylab 200 dan ortiq yo'nalishlar ishlab chiqdi. Ular asosiy sayyohlik zonalarini qamrab oladi va Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva hamda Farg'ona vodiysi shaharlari bo'ylab o'tadi.

«Ipak yo'li»ning tarmoqlari hisoblangan Andijon, Namangan, Farg'ona, Termiz, Nukus shaharlari orqali o'tuvchi yo'nalishlar ishlab chiqilmoqda. Farg'ona vodiysi bo'ylab o'tuvchi yo'nalish — «Farg'ona oltin halqasi» Qo'qon, Andijon, Namangan shaharlarini o'z ichiga oladi. «Buyuk ipak yo'li» sayyohlik yo'nalishlari bo'ylab safar qiluvchilar soni yil sayin ortib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bahodir Eshov "O'zbekiston davlatchiligi tarixi".
2. Bahodir Eshov "Qadimgi O'rta Osiyo shaharlari tarixi". Toshkent -2006.
3. R. SHamsutdinov, Sh. Karimov Vatan tarixi. "SHARQ" Nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi tahririyati Toshkent – 2010.
4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2- jild «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat milliy nashriyoti. Toshkent, 2001. 320-321- betlar.
5. Алламуратова Ш.С. Султанова Д.А. “Узбекистан- сердце великого шелкового пути” Termiz 2021y. 163-166 betlar
6. www.ziyouz.com kutubxonasi.